

**Аҳмад Фарғоний номидаги
вилоят ахборот-кутубхона маркази
Услугиёт бўлими**

**“Йирик кутубхонашунос
ва библиограф”**

*Библиограф, тарихчи олим Е. К.
Бетгер таваллудининг 130 йиллигига
эслатма*

Фарғона-2017

Ўзбек библиографияси тарихида, унинг тараққиёти ва такомиллашиб боришида, назарияси ва амалиётининг методологиясини ишлаб чиқаришда ХХ асрда яшаб ижод этган кўплаб шарқшунос, библиограф ва китобшунос олимларнинг хизмати катта. Шундан библиограф олимлардан бири Евгений Карлович Бетгердир.

Евгений Карлович Бетгер Ўзбекистонда кутубхоначилик ишининг энг кекса авлоди вакилларида бўлиб, Ўзбекистоннинг таниқли шарқшунос, китобшунос, тарихчи ва ўлкашунос олим эди. У умрини Ўзбекистоннинг маънавияти, маданияти ривожига бағишлади. Е. К. Бетгер 1887-йил 30 июнда Тошкентда малакали дорихона ходими оиласида туғилди. 1905-йили Тошкент эркаклар гимназиясини тугатади. Москва, Генделберг, 1914-йили Киев университетини 1-даражали диплом билан тугатди. 1920-1924-йилларда Ўрта Осиё давлат университетининг шарқ факультетида тўлиқ курсни тинглаш билан бирга шарқ тилларини мукамал ўрганиб олади. 1914-йил кузидан Тошкент эркаклар гимназиясида рус тили ва адабиёти муаллими сифатида дарс бериш билан меҳнат фаолиятини бошлади. 1915-йил Бетгер кутубхоначилик соҳасида иш бошлади, дастлаб Рус География жамиятининг (кейинчалик Географик жамиятининг Ўзбекистон бўлими) Туркистон бўлимида кутубхоначи бўлиб ишлади ва бир вақтнинг ўзида жамият аъзоси сифатида, хазиначи вазифаларини бажарди. Унинг хизмати билан кутубхона иши жонланди, китобларни жойлаштириш, уларга карточкалар ёзиш, предмет каталогини тузиш ишларини бошлади. Кутубхона фондиди олимлар ёрдамида 10 мингдан оширди. Айниқса, унинг фонди география ва табиий фанларга оид ўлкашунослик характеридаги адабиётлар билан бойиди, бу жиҳатдан Туркистон ўлкасидаги бошқа кутубхоналар у билан беллаша олмас эди.

У китобларни ҳар бир китобхонага етказиш, тарғиб қилиш соҳасида иш олиб борди, библиографик хизмат кўрсатиш ва библиография ишини олиб боришга ҳаракат қилди. А. В. Панков билан биргаликда “1912-йил 1-октябрдан 1914-йил 1-январгача туркистоншуносликка оид китоблар ва мақолалар кўрсаткичи”ни (1917-йили “1914-1915-йилларда Жамиятнинг “Хабарлар”ида нашр қилинган) тузишди. 1917-йил Е. К. Бетгер Туркистон Халқ кутубхонасининг кузатув қўмитаси таркибига киритилди, у китоб фондиди сақлаш ва уни тарғиб қилиш масалалари бўйича фаол иш олиб борди. Касбий малакаси юқорилиги ва ташкилотчилик қобилиятини ҳисобга олиб Туркистон Халқ кутубхонасини қайта ташкил этиш бўйича ҳайъат таркибига киритилди. Кутубхоначилик соҳасини қайта ташкил этиш билан боғлиқ ҳолда Халқ маорифи комиссарлигидаги кутубхона бўлимини

бошқарди, унинг ташаббуси билан Тошкентда кутубхоначилик курслари ҳамда республикада болалар, махсус ва миллий кутубхоналар ташкил этилди. Тошкентдаги илмий ва академик кутубхоналар Ўрта Осиё бирлашмасини, Марказий библиография ҳайъатини бошқарди, каталоглаштириш бўйича масъулиятли ходим, индикатор ва ўнли жадвал бўйича мутахассис сифатида ўлка доирасидаги кутубхоначилик иши раҳбарияти таркибига кирди, кутубхона ходимларига тегишли масалалар бўйича маслаҳатлар бера бошлади.

Е. Бетгер 1922-йилдан 1931-йилга қадар Туркистон Халқ кутубхонаси директорининг илмий ишлар бўйича ўринбосари бўлиб, 1974-йилгача илмий котиб, бўлим мудири лавозимида ишлади. 1943-йил А. И. Бутаков “Кундаликлари” материаллари асосида номзодлик диссертациясини ҳимоя қилди. Кутубхонада ишлаб юрган йиллари Е. К. Бетгер кутубхона фондини ташкил этиш, маълумот-библиография аппаратини, каталог ва картотекаларни ташкил этишга эътибор берди, кутубхоналарни қайта ташкил этишда қатнашди, фондни сақлаш, адабиётларга техник ва ўнли жадвал бўйича илмий ишлов беришнинг янги усуллари ишлаб чиқди. 1918-йил Туркистонда биринчи марта Л. К. Давидов, А. А. Метелников билан бирга “Ўнли библиография жадвали”ни нашр этди. Бу жадвалга талаб ошиб борганлиги сабабли 1922-йили Бетгер уни қайтадан кўриб чиқди ва нашр эттирди. Унга сўзбоши ёзилди, услубий қўлланма илова қилинди, ундан фойдаланиш қоидалари берилди. Бу Туркистон кутубхоначилик ишида катта воқеа бўлди. 1922-йилги кутубхоначилик жамияти уни муҳокама этиб, ўзбек тилида нашр этишга тавсия қилади. Бетгер библиография ишига, айниқса, ўлкашунослик ишига катта эътибор билан қаради. 1916-1917-йилларда география жамиятида ишлаб юрган пайтиданоқ ўлкашунослик билан шуғуллана бошлаган эди. 1926-1951-йилларда у шу йўналишда кўрсаткичлар тузади (“Туркистанские ведомости” газетаси саҳифаларида нашр этилган Тожикистонгача бўлган вилоятларга оид мақолалар ва хабарлар рўйхати, “Туркистанские ведомости” газетасида Ўрта Осиё тарихи ва археологиясига оид мақолалар ва хабарлар тавсифи ва бошқалар). Аммо унинг кўпгина кўрсаткичлари нашр этилмай қолиб кетган. Масалан, О. В. Маслова билан биргаликда Туркистон тўпламининг 175 жилдига тузган кўрсаткичи. Бетгер библиографик кўрсаткичлар тузиш билангина чекланиб қолмади, балки илмий-тадқиқот ишларини ҳам олиб борди.

Номзодлик ишини олиб бориш учун ҳимоя қилган илмий ишида Орол денгизининг биринчи тадқиқотчиси А. И. Бутаковнинг 1849-1852-йилларга оид кундаликларини тўла ўрганиб чиқади ва қимматли маълумотларни

беради. А. И. Бутаковнинг ҳаёти ва фаолияти ҳақида тўлиқ маълумотни ҳавола этади. 1924-йили Бетгер Х асрнинг машҳур географи Абулқосим ибн Хаққалнинг “Йўллар ва мамлакатлар” номли асарини чуқур ўрганишга ҳаракат қилади, 1954-1955-йилларда Егорь Мейендорфнинг “1820-йилда чўллар, Орол денгизидан то қадимги Ёқсартгача бўлган ҳудудда юз берган Оренбургдан Бухорогача саёҳат” асарини француз тилидан таржима қилади. 1951-йили “Ўзбекистонда китобатчилик иши тарихидан”, 1952-йили “1873-йилда Хивага йўл олган самарқандлик савдогар Данила Рукавкин ва унинг қарвони”, 1953-йили “Туркистон тўплами ва А. А. Семёновнинг унда иштироки” асарлари жамоатчиликка маълум. Бир неча йиллар давомида Туркистон халқ кутубхонасининг фаолияти ва ҳақида очерклар, “Тошкентнинг илмий кутубхоналари”, “Ўрта Осиё библиографиясининг энг муҳим вазифалари”, “Ўрта Осиёнинг 1928-йилдаги библиографик ҳаёти” каби асарларини нашр этди. Бетгернинг қатор библиографик асарлари ва библиография масалаларига оид мақолалари ҳозирги кунга қадар ўз аҳамиятини йўқотмаган. 1953-йили унга “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган кутубхоначи” унвони берилди.

Тузувчи: М. Рустамова